

บทที่ 3

การเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2500-2501

แม้ว่าการรัฐประหารวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 จะนำมาซึ่งชัยชนะของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แล้วก็ตาม แต่จอมพลสฤษดิ์ก็ยังมีได้ครองอำนาจด้วยตนเองโดยตรง หากแต่อาศัยช่วงระยะเวลาที่สร้างชื่อเสียงและบารมี จึงได้จัดตั้งรัฐบาลรักษาการณ โดยจอมพลสฤษดิ์ควบคุมอยู่หลังจากแต่ในระยะเวลา 1 ปี ต่อมาจอมพลสฤษดิ์กับคณะทหารทำการยึดอำนาจครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 และขึ้นครองอำนาจด้วยในส่วนนี้จึงมุ่งจะอธิบายการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองในระยะนี้ โดยแบ่งการอธิบายคือ

3.1 ยุครัฐบาลนายพจน์ สารสิน (รักษาการแทน)

3.2 ยุครัฐบาลชาติสังคม (พลโทถนอม กิตติขจร)

3. ยุครัฐบาลนายพจน์ สารสิน รักษาการแทน

ภายหลังการรัฐประหาร 16 กันยายน พ.ศ. 2501 สิ้นสุดลง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อกราบทูลการกระทำครั้งนี้ของตน และขอพระบรมราชโองการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชกำหนดบางประการให้เป็นไปตามความต้องการของคณะรัฐประหาร ซึ่งในการนี้ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย¹ และได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นผู้รักษาพระนคร การที่ทรงอนุโลมตามความสะดวกและปราศจากความขัดแย้งกับราชบัลลังก์นี้เอง ทำให้จอมพลสฤษดิ์ได้รับความชอบธรรมในสายตาของประชาชนมากขึ้น

¹ เฉลิม มลิลิตา, "รัฐประหาร พ.ศ.2500 ในประเทศไทย," หน้า 199 - 205.

การรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในครั้งนี้ ยังได้รับการสนับสนุนจากประชาชน เนื่องจากที่ประชาชนขาดความเลื่อมใส และไม่พอใจต่อการบริหารประเทศของรัฐบาล² จอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกอบกับบทบาทของจอมพลสฤษดิ์ที่ผ่านมาสรางความชื่นชมให้กับประชาชนทั่วไป จนอาจกล่าวได้ว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็น "ขวัญใจของประชาชน"³ ผลจากการรัฐประหาร พ.ศ. 2500 จึงทำให้จอมพลสฤษดิ์กลายเป็นผู้นำที่มีความสำคัญมากที่สุดคนหนึ่งในขณะนั้น

ดังนั้น เมื่อประชาชนได้เรียกร้องให้จอมพลสฤษดิ์เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์ ตอบว่า "...คิดว่าไม่รับ เพราะเป็นนักการเมืองที่เลว"⁴ นอกจากนี้จอมพลสฤษดิ์ ยังไม่ทำการเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ เพียงแต่ขอร้องและให้ความร่วมมือในการเสนอข่าวเพื่อความสงบสุขของประเทศชาติพฤติกรรมของจอมพลสฤษดิ์ในเวลานั้นนับตั้งแต่การขับไล่รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งสปรก การปฏิเสธตำแหน่งนายกรัฐมนตรี การให้เสรีภาพแก่นักหนังสือพิมพ์ ในการเสนอข่าวแม้จะอยู่ในช่วงเวลาประกาศกฎอัยการศึก เป็นต้น ทำให้ประชาชนตลอดจนหนังสือพิมพ์ ต่างก็ยืนยันว่าวัตถุประสงค์ในการทำรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์เป็นการธำรงไว้ซึ่งประชาธิปไตย ดังบทนำเรื่อง "วอเตอร์ลูของจอมพลแปลก" ไทยน้อย และกสิม จันทนคร เขียนไว้ว่า จอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารในนามของประชาชนซึ่งถือได้ว่า เป็นพลังหนุนหลังประชาธิปไตย⁵ และแม้แต่การยุบสภาผู้แทนราษฎร หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับวันที่ 19 กันยายน 2500 ก็เสนอว่าเป็นการกระทำเพื่อประชาธิปไตย ทั้งที่ในบางส่วนหนึ่งเป็นการกระทำเพื่อคณาทหารเอง ดังที่ พล.ท. สุรจิตร์ จารุเศรณี เสนอธิการกลาโหมในขณะนั้นได้ชี้แจงว่า "ถึงแม้จะมีการยุบสภาและการเลือกตั้งเข้ามา

² อานันท์ กาญจนพันธุ์ "การพัฒนาสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ : การศึกษาเกี่ยวกับศาสนา การเมือง และการเปลี่ยนแปลงทางแนวความคิด" รัฐศาสตร์ 14. (กรกฎาคม, 2521), หน้า 127

³ เรื่องเดียวกัน

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/ข4.2 เรื่อง การกระทำปฏิวัติของทหาร, ข่าวพาณิชย์ ฉบับวันที่ 18 กันยายน 2500.

⁵ ไทยน้อยและ กมล จันทนคร, วอเตอร์ลูของจอมพลแปลก, (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2500), หน้าค่านำ.

ใหม่ก็ไม่แน่ใจว่า ส.ส.ประเภทที่ 1 จะยินยอมให้ออกกฎหมายนิรโทษกรรม ซึ่งถ้าเป็นอย่างนั้น คณะทหารที่เข้ายึดอำนาจการปกครองครั้งนี้ ก็จะต้องมีสภาพเป็นกบฏอยู่ตลอดไป⁶

ด้วยเหตุผลที่ต้องการให้ประชาชนใช้สิทธิ์เลือกตั้งอย่างเสรี และเพื่อมิให้คณะทหารมีมลทินติดตัว คณะทหารโดยการแนะนำของคณะกรรมการกฤษฎีกาผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายจึงทำการยุบสภาโดยนำเอารัฐธรรมนูญ 2475 ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2495 มาใช้โดยมีข้อยกเว้น 4 ประการคือ⁷

1. ยุบสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งจะทำให้สมาชิกสภาผู้แทนทั้งประเภทที่หนึ่ง และประเภทที่สองสิ้นสภาพลง
2. จะมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทหนึ่งภายใน 90 วัน
3. จะมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทสองชุดใหม่ไม่เกิน 123 นาย เพื่อทำหน้าที่เป็นสภาแห่งชาติจนกว่าจะมีการเลือกตั้งทั่วไป
4. ให้มีผู้รักษาระบอบการปกครองฝ่ายทหารเป็นผู้ลงนามสนองพระบรมราชโองการก่อนที่จะมีการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี เข้าบริหารแผน

ต่อมาในวันที่ 18 กันยายน 2501 ได้มีการประกาศรายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ชุดใหม่ 121 คน ซึ่งได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มบางประการ เพราะในจำนวนนี้เป็นทหารจากสามเหล่าทัพทั้งในและนอกราชการราว 107 คน เป็นตำรวจ 1 คน และข้าราชการพลเรือนเพียง 13 คน จากนั้นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ชุดใหม่ ภายใต้การแต่งตั้งของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ชุดนี้ก็ได้คัดเลือกนายพจน์ สารสินเป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งคณะทหารได้กำหนดคุณสมบัติตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระกระแสรับสั่งแนะนำแก่จอมพลสฤษดิ์ว่า "ควรจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ รุ่มติมหาชนและเข้ากับทุกฝ่ายได้ดี ไม่เลือกว่าเป็นฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือฝักใฝ่พรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง ให้วางตัวเป็นกลางเข้ากับ

⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/บ4.2 เรื่อง การกระทำปฏิวัติของทหาร ชาวไทย ฉบับวันที่ 18 กันยายน 2500.

⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/บ4.3 เรื่อง เหตุการณ์หลังการปฏิวัติ เข้า ฉบับวันที่ 20 กันยายน 2500.

ทุกฝ่ายได้ จอมพลสฤษดิ์ให้เหตุผลในการเลือกนายพจน์ว่า "เป็นบุคคลที่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง คือเป็นคนดีเข้ากับพวกเรา เข้ากับประชาชนและเข้ากับในหลวงได้ เป็นที่พอใจของต่างประเทศ และไม่สังกัดพรรคการเมืองได้" นอกจากนั้นคณะทหารมุ่งหวังที่จะให้ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศต่อไปเช่นเดิม การเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายพจน์ สารสิน จะทำให้ฐานะของรัฐบาลได้รับการรับรองจากนานาประเทศ เพราะนายพจน์ สารสินเป็นที่รู้จักในวงการต่างประเทศ และเคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการองค์การสปอ. รวมทั้งเคยดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอีกด้วย

เมื่อนายพจน์ สารสินได้จัดตั้งรัฐบาลเรียบร้อยแล้ว รัฐบาลก็เสนอกฎหมายผ่านสภาผู้แทนราษฎรรวดเดียว 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำการยึดอำนาจบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2500 และฉบับที่ 2 แก้ไขพระราชบัญญัติจัดระเบียบป้องกันราชอาณาจักร โดยให้มีการแต่งตั้งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ตำแหน่งรองและแม่ทัพตามปกติ ในครั้งนี้ จอมพลสฤษดิ์ได้พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด¹⁰ หลังจากนั้น 1 วัน จอมพลสฤษดิ์ก็ได้ขอพระบรมราชานุญาตลาออกจากราชการตำแหน่งผู้รักษาพระองค์พระนครฝ่ายทหารซึ่งเท่ากับเป็นการคืนอำนาจในการบริหารประเทศให้กับคณะรัฐมนตรี

คณะรัฐมนตรีในรัฐบาลนายพจน์ สารสินในจำนวน 26 คนนั้น ได้เสนอให้เห็นลักษณะพิเศษบางประการเช่นกัน กล่าวคือจากจำนวนดังกล่าวมีบุคคลที่มีจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 เพียง 3 คนและเป็นพรรคสหภูมิทั้งสิ้น นั่นคือ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ หัวหน้าพรรค ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ ส่วนนายสงวน จันทรสาขา และเจ๊ะอับดุลลาห์

⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/บ4/.3
เรื่อง เหตุการณ์หลังการปฏิวัติ บ่าวพาณิชย์ ฉบับวันที่ 21 กันยายน 2500.

⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/บ4/.2
เรื่อง เหตุการณ์หลังการปฏิวัติ สยามนิกร ฉบับวันที่ 22 กันยายน 2500.

¹⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/บ4/.3
เรื่อง เหตุการณ์หลังการปฏิวัติ พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 28 กันยายน 2500.

หลังปูโต๊ะ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมและกระทรวงสาธารณสุข ส่วนรัฐมนตรีคนอื่นมาจากคณะทหารถึง 14 คน เป็นข้าราชการพลเรือน เป็นข้าราชการพลเรือน 9 คน จึงถือได้ว่ารัฐบาลชุดนี้ก็เป็นรัฐบาลชุดนี้ก็เป็นรัฐบาลที่มีโครงการสร้างเป็นทหารเป็นส่วนประกอบสำคัญเช่นกัน

แม้จอมพลสฤษดิ์จะได้ชี้แจงว่า "การเชิญนายพจน์เป็นนายก มิได้มีเจตนาตั้งให้ เป็นรัฐบาลหุ่นภายใต้การบงการของทหาร... (และ)... การที่ไม่ยอมเข้ารับตำแหน่งนี้จึงมิได้สร้างทำเพราะหวังเป็นนายกรัฐมนตรีโอกาสต่อไป หากขอยืนยันว่าจะไม่ยอมรับเป็นในสมัยหน้าอย่างเด็ดขาด..."¹¹ อย่างไรก็ตามถึงนายพจน์จะเป็นหัวหน้าคณะรัฐบาล แต่สมาชิกในสภาล้วนแล้วแต่เป็นสมาชิกประเภท 2 ดังนั้นนโยบายหรือการดำเนินการในการบริหารประเทศของรัฐบาล คณะทหารก็ย่อมต้องรับผิดชอบในกิจการดังกล่าวที่สำคัญก็คือ จอมพลสฤษดิ์ในฐานะผู้นำ คณะทหารก็ต้องรับผิดชอบการดำเนินงานของรัฐบาลเช่นกัน เพราะคณะรัฐบาลล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำรัฐประหารของตน

กล่าวกันว่า การที่จอมพลสฤษดิ์ ธานะรัชต์ไม่ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และไม่ได้เข้าร่วมคณะรัฐมนตรีก็เพื่อต้องการแสดงให้เห็นว่า ตนไม่ได้ทำการรัฐประหารเพื่อหวังอำนาจ หากทำไปเพื่อประเทศชาติ และเกรงว่าจะเกิดปัญหาในเรื่องการรับรองฐานะของรัฐบาลดังที่เคยเกิดขึ้นในคราวรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ประกอบกับจอมพลสฤษดิ์ เป็นผู้ไม่สันทัดในเรื่องนโยบายต่างประเทศ เกรงว่าจะเกิดปัญหาเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศ ประการสำคัญคือ ปัญหาทางด้านสุขภาพของจอมพลสฤษดิ์ ธานะรัชต์ เพราะภายหลังจากการรัฐประหารไม่ถึง 4 เดือน จอมพลสฤษดิ์ ธานะรัชต์ก็ล้มป่วยด้วยโรคตับและม้ามโต¹² ต้องเข้าทำการรักษาและนอนพัก ณ บ้านพักเขาสามมุข เป็นแรมเดือน¹³ และภายหลังจากเลือกตั้งในเดือนธันวาคม จอมพลสฤษดิ์ ธานะรัชต์ ล้มป่วยลงจนถึงกับ

¹¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/บ4/.3

เรื่อง เหตุการณ์หลังการปฏิวัติ สยามรัฐ ฉบับวันที่ 24 กันยายน 2500.

¹² David Wilson, Politics in Thailand (Ithaca, New York : Cornell University Press, 1962), p.127 - 128.

¹³ ม.ร.ว. ชนม์สวัสดิ์ ชมพูนท, ชีวิตและงานของจอมพลสฤษดิ์ ธานะรัชต์ จอมพลผู้พิชิต (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บันดาศาสนะ, ม.ป.ป.), หน้า 158 - 159.

อาเจียนเป็นเลือด¹⁴

ปรากฏว่า การปฏิเสธรได้รับตำแหน่งของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในครั้งนี้ สร้างภาพพจน์ที่ต้อยต่ำมากในสายตาของประชาชน แต่กระนั้นแม้ว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จะไม่ได้เข้าดำรงตำแหน่งใด ๆ ในคณะรัฐบาล คณะทหารก็ยังคงมีอำนาจอยู่ในคณะรัฐบาล เพราะมีนายทหารของคณะทหารเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีถึง 15 คน ในจำนวน 29 คน เช่น พล.ท. ถนอม กิตติขจร พล.ท. ประภาส จารุเสถียร ฯลฯ ดังนั้นแม้จอมพลสฤษดิ์จะมอบอำนาจการบริหารประเทศให้แก่ นายพจน์ สารสินและคณะรัฐมนตรีก็ตาม แต่ก็เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่ารัฐบาลนายพจน์มีคณะทหารให้การสนับสนุนอยู่ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือจอมพลสฤษดิ์ในฐานะผู้นำคณะทหารยังเป็นผู้รับผิดชอบต่อความเป็นไปของประเทศอยู่นั่นเอง

ภาระหน้าที่ที่สำคัญของรัฐบาลนายพจน์ สารสินคือ การทำความเข้าใจกับรัฐบาลนานาประเทศในการรับรองฐานะของรัฐบาลไทยและคงความสัมพันธ์อันดีซึ่งต่อกันอย่างที่เคยเป็นมา ทั้งนี้เนื่องจากกระแสความไม่พอใจของประชาชนที่มีต่อการดำเนินนโยบายตามหลังสหรัฐอเมริกา และเรียกร้องให้ไทยดำเนินนโยบายเป็นกลาง ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. ยังคงปรากฏอยู่อย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นส่วนหนึ่งที่รัฐบาลจะต้องกระทำก็คือ การยืนยันพันธะเดิมที่มีต่อสหรัฐอเมริกา

หลังจากการรัฐประหารกันยายน พ.ศ.2500 โฆษกกระทรวงต่างประเทศสหรัฐอเมริกา ได้แสดงทัศนะว่า กรณีนี้เป็น การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศโดยเฉพาะ และไม่เป็นการทำลายโครงสร้างแห่งองค์การซีโต้¹⁵ ถึงกระนั้นก็เป็น ที่เห็นได้ว่า สหรัฐยังไม่แน่ใจในท่าที การดำเนินนโยบายต่างประเทศของจอมพลสฤษดิ์ เนื่องจากเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยในขณะนั้นคือ นายแมกซ์ บิชอป (Max W. Bishop) ไม่ได้มีความสนิทสนมกันเป็น

¹⁴ จำลอง พิศนาคะ, ประวัติยอดขุนพลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (กรุงเทพฯ : ธนบรรณ จำกัด, 2525), หน้า 97.

¹⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/ข4.2 เรื่อง การกระทำปฏิวัติของทหาร ข่าวพาณิชย ฉบับวันที่ 19 กันยายน 2500.

การส่วนตัวกับจอมพลสฤษดิ์เหมือนดังเช่น พล.ต. เผ่า¹⁶ นอกจากนั้น หนังสือพิมพ์สารเสรีของฝ่ายจอมพลสฤษดิ์ได้โจมตีนโยบายนิคมอเมริกาอยู่ตลอดเวลา แล้วจอมพลสฤษดิ์ก็เคยแถลงว่าตนมิได้ต่อต้านการค้ากับจีนคอมมิวนิสต์ และคิดว่าไทยไม่ควรพึ่งแต่สหรัฐอเมริกา¹⁷ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือจอมพลสฤษดิ์ได้กล่าวเสมอว่าตนเองพร้อมที่จะปฏิบัติตามมติมหาชน ซึ่งหนังสือพิมพ์บางกอกเวิลด์ได้สัมภาษณ์จอมพลสฤษดิ์ว่า "มติมหาชน ก่อนการรัฐประหารนี้ว่าให้ถอนตัวออกจากองค์การซีโต้ และเป็นกลาง..."¹⁸ สำหรับข่าวเรื่องนี้ข่าวรอยเตอร์ได้เสนอข่าวโดยนำมาจากหนังสือพิมพ์แมนเชสเตอร์การ์เดียนว่า

"(การรัฐประหารในเมืองไทย) จะมีผลให้ เปลี่ยนแปลงนโยบายโปรตะวันตกเล็กน้อย และจอมพลสฤษดิ์ผู้นำในการรัฐประหารครั้งนี้ คงจะยุ่งยากกับกระแสการเรียกร้องนโยบายเป็นกลางซึ่งขึ้นสูงในประเทศไทย เมื่อจอมพลแปลก พิบูลสงครามผู้ใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกา ต้องพ่ายแพ้ไปเช่นนี้ย่อมถือได้ว่าเป็นความพ่ายแพ้ของสหรัฐเช่นกัน และจะไม่เป็นการฉลาดอย่างยิ่ง ถ้าบรรดาผู้นำของซีโต้ จะพยายามทำลายกระแสความตื่นตัวในเรื่องความเป็นกลางของไทย ซึ่งเต็มกล้าในระยะสองสามปีที่ผ่านมา"¹⁹

ท่ามกลางวิพากษ์วิจารณ์นโยบายทางด้านนี้ จอมพลสฤษดิ์ได้ตระหนักและกังวลเช่นกัน ดังจะเห็นได้จาก การที่กองบัญชาการทหารได้มีหนังสือไปชี้แจงสถานการณ์ต่าง ๆ ต่อบรรดาทูตในประเทศไทย โดยอธิบายถึงสาเหตุในการรัฐประหารยึดอำนาจจากจอมพล ป. พร้อมกับยืนยันนโยบายต่างประเทศกับเจ้าหน้าที่ทหารที่รับผิดชอบว่า "พันธะระดับนานาชาติยังคงมีอยู่อย่างเต็ม

¹⁶ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, นโยบายต่างประเทศไทยสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501 - 2506), (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2531, หน้า 32

¹⁷ Darling, Thailand and The United States, p. 26.

¹⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ค/บ7/2500/บ.4.2 เรื่อง การกระทำปฏิวัติของทหาร, ไทยรายวัน ฉบับวันที่ 19 กันยายน 2500.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, สารเสรี ฉบับวันที่ 20 กันยายน 2500.

และยังคงยึดมั่นในหลักการกบฏทรราชชาติ และเป็นภาคีของซีอาต่อไป²⁰ ท่าทีดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า จอมพลสฤษดิ์เห็นความสำคัญในการเป็นมิตรกับสหรัฐอเมริกา ดังนั้น 2-3 ต่อมา หลังจากที่มีการตั้งพจน์ สารสิน ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว นายแม็คซ บิชอป เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำไทย ได้เข้าพบจอมพลสฤษดิ์เพื่อแจ้งว่า รัฐบาลสหรัฐอเมริกายินดีที่จะให้การสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์²¹

อย่างไรก็ตามกระแสเรียกร้องความเป็นกลางก็ยังมีอยู่และพรรคประชาธิปัตย์ พรรคเศรษฐกิจ พรรคขบวนการไฮด์ปาร์ค พรรคสังคมนิยม เป็นต้น ต่างก็แสดงท่าทีสนับสนุนนโยบายเป็นกลาง เพื่อรณรงค์รับความนิยมจากประชาชน แม้แต่พรรคสหภูมิ ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า จอมพลสฤษดิ์ให้การสนับสนุน ก็ได้ประกาศนโยบายของพรรค ว่าเป็นแบบสายกลางและดำเนินนโยบายต่างประเทศเป็นอิสระไม่ตามหลังใคร²² กระแสการเรียกร้องนโยบายเป็นกลางที่เริ่มรุนแรงขึ้น ทำให้สหรัฐอเมริกาและประเทศภาคีองค์การซีโต้ได้สอบถามมายังกระทรวงต่างประเทศว่า ทำไมจอมพลสฤษดิ์จึงไม่ปล่อยให้ไฮด์ปาร์คและหนังสือพิมพ์ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ในเครือของจอมพลสฤษดิ์เองโจมตีรัฐบาลนายพจน์และสหรัฐอเมริกาอย่างรุนแรงเช่นนั้น จอมพลสฤษดิ์ได้นำเรื่องนี้เข้าประชุมคณะทหารว่าจะทำอย่างไร เมื่อสหรัฐอเมริกาและประเทศในเครือซีโต้ยังไม่ยอมให้ความช่วยเหลือจนกว่าจะอ่านท่าทีของจอมพลสฤษดิ์ออกเสียก่อน ที่ประชุมจึงได้ตกลงให้ทำการเซนเซอร์หนังสือพิมพ์กับไฮด์ปาร์ค เพื่อให้สหรัฐอเมริกาเห็นใจกับทั้งยังเป็นการป้องกันมิให้กลุ่มพรรคแนวร่วมสังคมนิยมได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น อันจะเป็นผลทำให้ ส.ส. กลุ่มนี้เข้าสภามากเกินไป²³

อย่างไรก็ตาม สหรัฐอเมริกาก็ยังไม่แน่ใจในท่าทีของไทย

ด้วยเหตุนี้ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ได้เดินทางไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลวอเตอร์ริด สหรัฐอเมริกา

²⁰ เดลีเมลล์, ฉบับวันที่ 20 กันยายน 2500.

²¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/สร.7
เรื่อง แถลงการณ์รัฐบาล สยามรัฐ ฉบับวันที่ 22 กันยายน 2500.

²² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/กท.13.8
เรื่อง พรรคชาติสังคมนิยม สยามนิกร ฉบับวันที่ 3 พฤศจิกายน 2500.

²³ พิมพ์ไทย, ฉบับวันที่ 6 พฤศจิกายน 2500.

ในพ.ศ. 2501 และได้เป็นตัวแทนรัฐบาลไทยเข้าเจรจาทันทีขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเพิ่มขึ้น สหรัฐอเมริกาจึงได้ปฏิเสธและอ้างว่า ทางทหารสหรัฐอเมริกาเห็นว่าประเทศไทยสามารถที่จะเผชิญหน้ากับการคุกคามในการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ได้ โดยมีต้องให้สหรัฐอเมริกาเพิ่มความช่วยเหลือมากขึ้น...²⁴ เป็นที่น่าสังเกตว่า ความล้มเหลวในการเจรจาระหว่างสหรัฐอเมริกากับจอมพลสฤษดิ์ เป็นเพราะสหรัฐอเมริกาไม่ไว้วางใจต่อบรรยากาศทางการเมืองภายในและท่าทีของบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลเกี่ยวกับนโยบายเป็นกลางของไทยมากกว่า

ในฐานะผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ก็ได้ให้สัญญาแก่ประชาชนไว้ว่าจะพยายามให้การเลือกตั้งเป็นไปโดยบริสุทธิ์ยุติธรรมโดยจะไม่ให้ทหารเข้าไปเกี่ยวข้องอันอาจจะทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นอย่างเด็ดขาด ผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้ออกคำสั่งแจ้งไปยังหน่วยทหารแห่งทั่วประเทศให้พยายามวางตัวเป็นกลางและให้ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งอย่างเสรีให้บังคับบัญชาสั่งว่าจะต้องลงคะแนนให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด²⁵ แม้แต่ในการหาเสียงของพรรคสหภูมิได้มีสมาชิกพรรคบางคนได้อ้างถึงจอมพลสฤษดิ์ในทำนองว่าให้การสนับสนุนพรรค จอมพลสฤษดิ์ก็ได้เรียกนายสงวน จันทรสาขา เลขาธิการพรรครวมทั้งที่ปรึกษาพรรค เข้าพบและได้กำชับให้บุคคลเหล่านี้ไม่ให้อำนาจในหน้าที่หรืออิทธิพลใด ๆ ไปโฆษณาหาเสียงให้แก่ตนเองและพรรคพวก²⁶

ในที่สุดการเลือกตั้งในวันที่ 15 ธันวาคม 2500 ก็ได้ดำเนินการไปด้วยดีและเรียบร้อย โดยทุกฝ่ายต่างก็ยอมรับว่าการเลือกตั้งดำเนินไปด้วยความบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นการทำให้คณะทหารได้รับชื่อเสียงอย่างแท้จริง เพราะประชาชนเห็นว่าคณะทหารได้ปฏิบัติอย่างซื่อสัตย์และทำตามคำเรียกร้องของประชาชนอันเป็นการปฏิบัติอย่างประชาธิปไตย

²⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/บ6.6 เรื่อง จอมพลสฤษดิ์ ธารวัชร (ระหว่างอยู่ที่ลอนดอน - กลับจากลอนดอน) สยามนิกร ฉบับวันที่ 29 พฤษภาคม 2501.

²⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/กท.7 เรื่อง ผู้บัญชาการสูงสุด สยามรัฐ ฉบับวันที่ 20 ตุลาคม 2500.

²⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/บ13.8 เรื่อง พรรคชาติสังคม พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 20 ตุลาคม 2500.

ผลจากการเลือกตั้ง ปรากฏว่า

1. พรรคสหภูมิ	ได้รับเลือก	45	ที่นั่ง
2. พรรคประชาธิปัตย์	ได้รับเลือก	39	ที่นั่ง
3. พรรคเสรี	ได้รับเลือก	4	ที่นั่ง
4. พรรคเศรษฐกิจ	ได้รับเลือก	-	ที่นั่ง
5. พรรคเสรีประชาธิปไตย	ได้รับเลือก	5	ที่นั่ง
6. พรรคชาตินิยม	ได้รับเลือก	1	ที่นั่ง
7. พรรคขบวนการไฮด์ปาร์ค	ได้รับเลือก	1	ที่นั่ง
8. พรรคอิสระ	ได้รับเลือก	1	ที่นั่ง
9. ไม่สังกัดพรรคใด	ได้รับเลือก	58	ที่นั่ง
รวม	ได้รับเลือก	160	ที่นั่ง

ผลจากการเลือกตั้งในครั้งนี้ ได้สร้างความผิดหวังให้กับจอมพลสฤษดิ์อยู่ไม่น้อย เนื่องจากพรรคสหภูมิ ซึ่งเป็นฐานอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ไม่ได้ได้รับเสียงข้างมาก ในสภาพที่จะจัดตั้งคณะรัฐบาลได้ ดังนั้นจึงมีการแก้ไขโดยการยุบพรรคสหภูมิจัดตั้งพรรคการเมือง ขึ้นใหม่คือ "พรรคชาติสังคม" ขึ้นแทน ประกอบด้วยจอมพลสฤษดิ์ ธาระวัชต์ เป็นหัวหน้าพรรค นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ และพลโทถนอม กิตติขจรเป็นรองหัวหน้าพรรค พลโทประภาส จารุเสถียร เป็นเลขาธิการพรรค และบุคคลสำคัญของคณะทหาร เป็นสมาชิกพรรค พรรคชาติสังคมได้ทำการรวบรวมอดีตสมาชิกพรรคเสรีนิยมคคิลลา พรรคอื่น ๆ ที่ไม่สังกัดเข้าร่วมด้วย จนสามารถมีเสียงข้างมากในการจัดตั้งรัฐบาล การจัดตั้งพรรคชาติสังคม ทำให้สมาชิกพรรค สหภูมิไม่พอใจ เพราะสมาชิกพรรคสหภูมิไม่ต้องการให้อดีตสมาชิกพรรคเสรีนิยมคคิลลาของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าร่วมพรรค เนื่องจากในตอนที่เสียงเลือกตั้งสมาชิกพรรคสหภูมิ ได้กล่าวโจมตีพรรคเสรีนิยมคคิลลาไว้อย่างรุนแรง การเข้าร่วมพรรคชาติสังคมของอดีตสมาชิก พรรคเสรีนิยมคคิลลาจึงสร้างความไม่พอใจให้กับสมาชิกพรรคสหภูมิ และได้ยื่นหนังสือประท้วง ต่อจอมพลสฤษดิ์ ธาระวัชต์ จนถึงกับมีข่าวลือว่ามีการเสนอให้ยุบพรรค แต่ด้วยอำนาจและบารมี

ทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ในที่สุดสมาชิกพรรคสหภูมิก็สัญญาว่าจะสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ ๓๓ ธันวาคม ๒๕๐๐^{๒๗}

"...ตามความเห็นส่วนตัว ผมอยากจะร่วมงานกับคณะทหารต่อไป แต่ทางการเมือง ยอมรับไม่ได้ เป็นการผิดหลักประชาธิปไตย ตามขนบธรรมเนียมแล้ว ผู้แทนที่ได้รับการเลือกตั้ง เข้ามายอมแสดงว่าประชาชนพอใจและพรรคที่บุคคลนั้นสังกัดอยู่ ดังนั้น เมื่อพรรคไหนได้เก้าอี้ข้าง ในสนามมาก พรรคนั้นก็ควรจัดตั้งรัฐบาล โดยหลักการนี้ คุณสุกิจ นิมมานเหมินท์ พรรคสหภูมิควร ได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี..."^{๒๘}

กล่าวกันว่า การที่นายพจน์ สารสินไม่ยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อเพราะไม่เห็นด้วย กับการจัดตั้งพรรคชาติสังคมนิยมของจอมพลสฤษดิ์ ๓๓ ธันวาคม และไม่ต้องการเป็นหุ่นเชิดของคณะทหาร^{๒๙} ด้วยเหตุนี้ จอมพลสฤษดิ์ ๓๓ ธันวาคมและคณะทหารจึงได้ทำการประชุมเพื่อพิจารณาหาผู้ที่เหมาะสม เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนนายพจน์ สารสิน ผลปรากฏว่า จอมพลสฤษดิ์ ๓๓ ธันวาคม ได้รับการเสนอเป็นชื่อแรก แต่ได้รับการปฏิเสธโดยอ้างสุขภาพไม่ดีพอ หลังจากนั้นไม่นานจอมพลสฤษดิ์ ก็เดินทางไปรักษาตัวที่สหรัฐอเมริกา ที่ประชุมจึงได้เสนอให้พลโทถนอม กิตติขจร เข้ารับ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พลโทถนอม กิตติขจรพยายามที่จะปฏิเสธโดยอ้างว่าตนไม่มีความสามารถ พอที่จะรับตำแหน่งนี้ แต่ในที่สุดพลโทถนอม กิตติขจร ต้องยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วยความจำเป็น

รัฐบาลนายพจน์ สารสิน นอกจากจะทำหน้าที่สร้างความสัมพันธ์อันดีกับนานาประเทศ และดำเนินการเลือกตั้งในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ แล้วรัฐบาลนายพจน์ สารสิน ยังมีส่วน ในการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ให้มั่นคง เพื่อกวาดล้างฐานอำนาจทาง ทหารของกลุ่มราชครู โดยการโยกย้ายนายทหารโดยเฉพาะในส่วนของกองทัพอากาศ และกอง ทัพเรือ เนื่องจากจอมพลหิ้น รณนากาศ ฤทธิราช และนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพอากาศมี

^{๒๗} สยามรัฐ, ฉบับวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๐.

^{๒๘} บุญทรง สราวุธ, ๑๕ นายกรัฐมนตรีไทยในรอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๒๑), หน้า ๒๔๗.

^{๒๙} ทักษิณ แจ่มเตียรณ, การเมืองระบบพหุชนูปถัมภ์แบบเผด็จการ, หน้า ๑๗๖.

ความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับจอมพล ป. และในการฝึกตำรวจพลร่มและตำรวจตระเวนชายแดนของพล.ต.เผ่า ศรียานนท์ มักจะคัดเลือกนายทหารจากกองทัพเรือและเจ้าหน้าที่ตำรวจเท่านั้น ทำให้นายทหารเหล่านี้มีความสนิทสนมกับพล.ต.เผ่า เช่น ๑ให้จอมพลอากาศพื้นธรรมาภาส ฤทธาคนี ผู้บังคับบัญชาทหารอากาศพ้นจากตำแหน่งไปดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาการทหาร พล.อ.อ. หลวงเชิดวุฒากาศ รองผู้บัญชาการทหารอากาศพ้นจากตำแหน่ง ไปดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาการทหาร พล.อ.ทวิ จุลละทรัพย์ เสนาธิการทหารอากาศพ้นจากตำแหน่ง ไปดำรงตำแหน่งรองเสนาธิการ กลาโหม จอมพลเรือ หลวงยุทธศาสตร์โกศล ผู้บัญชาการทหารเรือพ้นจากตำแหน่งไปดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาการทหาร³⁰ พล.ร.อ. เสนาะ รักธรรม เสนาธิการทหารเรือ และพลเรือจัตวาประสงค์ พิบูลสงคราม ผู้บัญชาการกรมนาวิกโยธิน ไปสำรวจราชการกรมกำลังพลทหารเรือ³¹ พล.ร.ท. หลวงมงคลยุทธานาวี เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือไปสำรวจราชการกรมกำลังพลทหารเรือ³² พล.อ.ต. เอื้อน เขมะสิงค์ เจ้ากรมกำลังพลทหารอากาศ ไปสำรวจราชการสำนักงานปลัด กลาโหม³³ เป็นต้น และสร้างฐานอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ภายในกองทัพให้มั่นคง ดังจะเห็นได้จากการแต่งตั้งนายทหารฝ่ายคณะรัฐประหาร 2500 เข้าดำรงตำแหน่งต่าง ๆ แทน เช่น แต่งตั้ง ๑ให้พล.อ.ท. เฉลิมเกียรติ วัฒนางกูร ผู้บัญชาการกองบินยุทธการ ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหาร

³⁰ ประกาศตั้งและแต่งตั้งข้าราชการ ลงวันที่ 19 ก.ย. 2500 หน้า 33 - 34

กจช. (3) สร. 0201 2.1/50 เรื่อง ตั้งย้ายข้าราชการกระทรวงกลาโหม (ตอน 3).

³¹ ประกาศกองบัญชาการผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร เรื่อง ๑ให้นายทหารรับราชการ ลงวันที่ 20 ก.ย. 2500 หน้า 38 กจช. (3) สร. 0201. 2.1/50 เรื่อง ตั้งย้าย ข้าราชการกระทรวงกลาโหม (ตอน 3).

³² หนังสือกระทรวงกลาโหม, ลับ - ด่วนมาก ที่ สร. 17135/2500 ถึง นายกรัฐมนตรี เรื่อง ๑ให้นายทหารรับราชการ ลงวันที่ 8 ต.ค. 2500 หน้า 60 กจช (3) สร. 0201. 2.1/50 เรื่อง ตั้งย้ายข้าราชการกระทรวงกลาโหม (ตอน 3).

³³ หนังสือกระทรวงกลาโหม, ด่วนมาก - ปกปิด ที่ สร. 17897/2500 ถึง นายกรัฐมนตรี เรื่อง ๑ให้นายทหารรับราชการ ลงวันที่ 8 ต.ค. 2500 หน้า 60 กจช (3) สร. 0201. 2.1/50 เรื่อง ตั้งย้าย ข้าราชการกระทรวงกลาโหม (ตอน 3).

อากาศ พล.อ.ท.บุญชู จันทร์เบกษา ดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารอากาศ และแต่งตั้งให้ พล.ร.อ.หลวงชำนาญอรุณยุทธ ผู้บัญชาการทหารเรือยุทธการ ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือ³⁴ พล.ร.ต.ดำรงห์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา เสนาธิการกองเรือยุทธการ ไปเป็นเจ้ากรมยุทธการ ไปเป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือ³⁵ เป็นต้น ในส่วนของกรมตำรวจ ได้มีคำสั่งปลด พล.ต.อ.หลวงชาติตระการโกศล อธิบดีกรมตำรวจ ไปดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงมหาดไทย ให้ พล.ต.ต.พิชัย กุลละวณิชย์ ไปดำรงตำแหน่งประจำกรมตำรวจและย้ายพล.อ.ไวสว ไสวแสนยากร จากกองทัพบก ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ พร้อมกับพล.ต.ประเสริฐ รุจิรวงศ์ ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ³⁶ หลังจากนั้นก็ได้ งดการแต่งตั้งและเลื่อนขึ้นนายตำรวจชั่วคราว ยกเว้น พ.ต.ท. สง่า กิตติขจร ได้เลื่อนขึ้นให้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองปราบปราม³⁷ เป็นต้น ทำให้จอมพลสฤษดิ์ สามารถเข้าควบคุมฐานอำนาจภายในกองทัพและกรมตำรวจไว้ได้

นอกจากนั้น นายทหารบางส่วนได้รับการปูนบำเหน็จรางวัล โดยการแต่งตั้งให้เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีจำนวนทั้งสิ้น 15 นาย อาทิเช่น พล.ท.ถนอม กิตติขจร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม พล.ท.ประภาส จารุเสถียร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การดำเนินการโยกย้ายนายทหารที่สนับสนุนกลุ่มจอมพล. และ

³⁴ ประกาศตั้งและแต่งตั้งข้าราชการ ลงวันที่ 19 ก.ย. 2500 หน้า 33 - 34 กจช. (3) สร. 0201 2.1/50 เรื่อง ตั้งย้ายข้าราชการกระทรวงกลาโหม (ตอน 3) .

³⁵ หนังสือกระทรวงกลาโหม, ลับ - เฉพาะ - ด่วนมาก ที่ สร. 17135/2500 ถึง นายกรัฐมนตรี เรื่อง ให้นำนายทหารรับราชการและพ้นจากตำแหน่ง ลงวันที่ 26 กันยายน 2500 หน้า 54 กจช (3) สร. 0201. 2.1/50 เรื่อง ตั้งย้าย ข้าราชการกระทรวงกลาโหม (ตอน 3) .

³⁶ ประกาศตั้งและแต่งตั้งข้าราชการ ลงวันที่ 19 ก.ย. 2500 หน้า 33 - 34 กจช. (3) สร. 0201 2.1/50 เรื่อง ตั้งย้ายข้าราชการกระทรวงกลาโหม (ตอน 3) .

³⁷ สยามรัฐ, ฉบับวันที่ 21 กันยายน 2500.

พล.ต.เผ่า ออกจากฝ่ายคุมกำลังจำนวนหลายครั้ง ดังจะเห็นได้จากการย้ายพล.ร.ต หลวงอุดม-
ศรแสง ผู้ชำนาญการกองทัพเรือ ไปเป็นเจ้ากรมไฟฟ้าทหารเรือ พล.ร.จัตวา หลวงชินเชี่ยววิทย์
ผู้ชำนาญการกองทัพเรือ ไปสำรวจราชการกรมกำลังพลทหารเรือ³⁸ พล.อ.ต.โอบศิริ วิเศษสมิต
เจ้ากรมช่างอากาศ ไปสำรวจราชการกรมกำลังพลทหารอากาศ³⁹ พล.ร.ต.ประสิทธิ์ งามเงิน
ผู้ชำนาญการกองทัพเรือ ไปเป็นเจ้ากรมสื่อสารทหารเรือ⁴⁰ เป็นต้น การโยกย้ายและปลดนายทหาร
ยังคงดำเนินต่อไปจนถึงการปฏิวัติ 20 ตุลาคม 2501 เพื่อสร้างฐานอำนาจทางการทหาร ของ
จอมพลสฤษดิ์ ณะรัชต์ให้มั่นคงจนเกิดความเป็นเอกภาพในกองทัพภายหลังการปฏิวัติ 2501
การโยกย้ายในลักษณะเช่นนี้จึงสิ้นสุดลง

ปัญหาอีกประการหนึ่งที่รัฐบาลนายพจน์ สารสินต้องเผชิญก็คือ ปัญหาภาวะการเงินของ
รัฐบาลฉบับนั้น ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อฐานะรัฐบาลพลโทถนอม กิตติขจรในเวลาต่อมา ซึ่งงบประมาณ
รายจ่ายของรัฐบาลมีจำนวน 2,200 ล้านบาทในขณะที่มีรายรับเพียง 2,060 ล้านบาท ทำให้
ขาดดุลถึง 140 ล้านบาท ยังผลให้รัฐบาลต้องกู้ยืมเงินกองทุนสำรองเงินตรามาใช้จ่ายและเร่ง
เก็บภาษีอากร หนี้สินของลูกหนี้รัฐบาล เช่น องค์กรค้าข้าว เป็นต้น เนื่องจากธนาคารแห่ง
ประเทศไทยไม่สามารถให้กู้ยืมด้วยวิธีเบิกเงินเกินบัญชีได้มากกว่า⁴¹

³⁸ ประกาศสำนักคณะรัฐมนตรี เรื่อง ให้นำทหารรับราชการ ลงวันที่ 8 ตุลาคม
2500 หน้า 67, กชข (3) สร.0201.2.1/50 เรื่อง ตั้งย้ายข้าราชการกระทรวงกลาโหม .

³⁹ ประกาศสำนักคณะรัฐมนตรี เรื่อง ให้นำทหารพ้นจากตำแหน่ง ลงวันที่ 7 ธันวาคม
2500 หน้า 84, กชข (3) สร.0201.2.1/50 เรื่อง ตั้งย้ายข้าราชการกระทรวงกลาโหม (3) .

⁴⁰ ประกาศสำนักคณะรัฐมนตรี เรื่อง ให้นำทหารพ้นจากตำแหน่ง ลงวันที่ 30
พฤศจิกายน 2500 หน้า 77, กชข (3) สร.0201.2.1/50 เรื่อง ตั้งย้ายข้าราชการกระทรวง
กลาโหม (3) .

⁴¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 10/2500 วันที่
16 ตุลาคม 2500 เรื่อง ฐานะการเงินของคลัง .

การที่รัฐบาลนายพจน์ สารสินต้องประสบปัญหาฐานะการเงินอยู่ในภาวะคับขัน น่าจะมาจากการใช้จ่ายเงินจำนวนมหาศาลในการก่อสร้างพุทธมณฑลและงานฉลองพุทธศตวรรษอย่างมโหฬารในสมัยจอมพล. ปิบูลสงคราม ตลอดจนปัญหาการขาดทุนของรัฐวิสาหกิจหลาย ๆ แห่ง เช่น องค์การข้าว องค์การแก้ว ฯลฯ และรัฐวิสาหกิจส่วนตัวของกลุ่มชอยราชครู เช่น บ. ส่ง เสริม เศรษฐแห่งชาติ* ซึ่งประสบปัญหาขาดทุน จนทำให้รัฐต้องเข้ารับการระเหินสิน โดยการโอนเข้ามาเป็นองค์การของรัฐ

ปัญหาฐานะการเงินของรัฐบาลและปัญหาการขาดทุนของรัฐวิสาหกิจส่งผลให้รัฐบาลนายพจน์ สารสิน มองหาช่องทางที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยการส่งเสริมให้ชาวต่างประเทศเข้ามาลงทุนด้านอุตสาหกรรมในประเทศให้มากยิ่งขึ้น และมอบหมายให้กระทรวงอุตสาหกรรมไปดำเนินการ หากจำเป็นที่จะต้องแก้ไขพระราชบัญญัติอุตสาหกรรมก็ให้รับดำเนินการ⁴² ตลอดจนให้มีการส่งเสริมอุตสาหกรรมให้เป็นล่ำเป็นสันมากขึ้น โดยพิจารณาภาษีเครื่องจักรให้กับผู้ประกอบการ⁴³ เพื่อ

*บริษัทส่งเสริมเศรษฐกิจแห่งชาติ เป็นบริษัทเอกชน ของกลุ่มราชครูที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมอุตสาหกรรม 2497 และพยายามเข้าควบคุมการผลิตสำคัญของประเทศ คือ การผลิตกระสอบ น้ำตาล กระดาษ โดยกู้เงินจากต่างประเทศมาดำเนินการ ซึ่งกระทรวงการคลังเป็นผู้ค้ำประกันให้ แต่เงินกู้ดังกล่าวไม่ได้นำมาใช้ในการดำเนินกิจการ แต่ถูกนำเข้าบัญชีของผู้บริหารบางคน ในที่สุดก็ประสบปัญหาขาดทุน ซึ่งคาดว่าเป็นการขาดทุนตลอด เพื่อผลิการระเหินสินให้รัฐบาล รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้นำบริษัทส่งเสริมเศรษฐกิจเข้ามาเป็นองค์การของรัฐในเวลาต่อมา และได้กลายเป็นปัญหาให้กับรัฐบาล นายพจน์ สารสิน จนถึงรัฐบาล จอมพล. ๑๙๙๓ ๑๙๙๓ (โปรดดูรายละเอียดเรื่อง บริษัทส่งเสริมเศรษฐกิจได้ใน ศักดินา จิตรกุล ฌ อยู่ธยา"รัฐและอุดมการณ์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2500 - 2506)" วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526 หน้า 137 - 142.

⁴² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 14/2500 วันที่ 4 พฤศจิกายน 2500 เรื่อง นโยบายการลงทุนภายในประเทศ

⁴³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 14/2500 วันที่ 4 พฤศจิกายน 2500 เรื่อง การส่งเสริมอุตสาหกรรม

เป็นแรงจูงใจในการลงทุน ต่อมาก็ได้มีการเสนอร่างประกาศเพิ่มเติมของกระทรวงอุตสาหกรรมให้รัฐมนตรี ดังมีสาระสำคัญคือ

1. กิจการอุตสาหกรรมใดที่รัฐทำอยู่แล้ว หากเอกชนคนไทย สามารถดำเนินการเองได้ เมื่อใดรัฐจะเปิดโอกาสให้เอกชนไปดำเนินการด้วยการขายหุ้นให้
2. กิจการอุตสาหกรรมใดที่เอกชนกระทำซึ่งคุณภาพดี และปริมาณเพียงพอรัฐจะไม่เข้าไปแย่งกระทำ⁴⁴

ความพยายามของรัฐบาลนายพจน์ สารสินในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น สะท้อนให้เห็นการริเริ่มแนวความคิดที่จะพัฒนาเศรษฐกิจไปในลักษณะ เสรีนิยมแทนที่ระบบเศรษฐกิจแบบเก่าที่ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วแนวความคิดเช่นนี้ได้ถูกนำมาปฏิบัติในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์

ยุครัฐบาลพรรคชาติสังคม (พลโทถนอม กิตติขจร)

หลังจากที่นายพจน์ สารสินได้กราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ.2500 ได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งพลโทถนอม กิตติขจรเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และได้นำคณะรัฐมนตรี เข้าแถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 9 มกราคม 2501⁴⁵ โครงสร้างสำคัญคือ นายทหาร 11 คน ที่สำคัญเช่น พลโทถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม พล.ท.ประภาส จารุเสถียร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม เป็นต้น นอกจากนี้ก็ประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคชาติสังคม ซึ่งเป็นกลุ่มที่มาจากพรรคสหภูมิ 6 คน คือ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ ส่วนคนอื่น ๆ ที่ได้เป็นรัฐมนตรี ได้แก่ เจ๊ะอัลตุลลาห์ หลังบูเต๊ะ นายสงวน จันทรสาขา พล.ต.เนตร เขมะโยธิน นายทิม ภูริพัฒน์ และนายอารีย์ ตันติเวชกุล มือดิต

⁴⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 27/2500 วันที่ 18 ธันวาคม 2500 เรื่อง ร่างประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม และเรื่องการส่งเสริมอุตสาหกรรม (ฉบับที่ 2)

⁴⁵ นรนิติ เศรษฐบุตร และโกสินทร์ วงศ์สุววัฒน์, เมืองไทยในระบบรัฐสภา, หน้า 229.

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคเสรีมนังคศิลาเข้ามาเป็นรัฐมนตรี 2 คน คือ นายเสวตร เปี่ยมพงษ์สานต์ และนายชิน ระวีวรรณ ปรากฏว่าเพียง 2 - 3 เดือนแรกรัฐบาลพลโทถนอม กิตติขจรต้องประสบ ปัญหาความยุ่งยากในการบริหารประเทศ เนื่องจากความแตกแยกภายในพรรคชาติสังคม การที่พรรค ชาติสังคมถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อใช้เป็นฐานสนับสนุนรัฐบาลในทางสภาผู้แทนราษฎร การก่อตั้งพรรคชาติ สังคมถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อใช้เป็นฐานสนับสนุนรัฐบาลในทางสภาผู้แทนราษฎร การก่อตั้งพรรคชาติสังคม นั้นเป็นวิธีการที่คณะทหารจะทำให้รัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นใหม่นั้น มีเสถียรภาพทางการเมืองเต็มที่เพื่อที่ รัฐบาลภายใต้การสนับสนุนของจอมพลสฤษดิ์ สามารถที่จะบริหารประเทศได้อย่างสะดวกและบัง เกิดผลมากที่สุด เพื่อสร้างความนิยมแก่ประชาชนทั่วไป อันจะเป็นการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง เมื่อจอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์จะลงรับเลือกตั้งในสมัยหน้า เมื่อบทเฉพาะกาลภายในรัฐธรรมนูญ หมดอายุลงใน พ.ศ.2504 ดังที่จอมพลสฤษดิ์ ได้พูดว่า "ผมเห็นว่า พ.ศ.2504 นี้แหละ เมื่อหมด สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ตามบทเฉพาะกาลแล้ว เราจะไปประชาธิปไตยอันแท้จริง ผมจะออกสมัครรับเลือกตั้งใน พ.ศ.2504 เป็นผู้แทนราษฎรเสีย จึงสนับสนุนผมบ้างก็แล้วกัน"⁴⁶

การจัดตั้งพรรคชาติสังคม โดยการรวบรวมสมาชิกพรรคต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เช่น พรรค สหภูมิ อดีตสมาชิกพรรคเสรีมนังคศิลา (ซึ่งลงสมัครโดยไม่ได้สังกัดพรรคใด) กลุ่มอิสระ เป็นต้น ต่างก็มีนโยบายที่แตกต่างกัน จึงก่อให้เกิดปัญหาการแบ่งพรรคแบ่งพวก และชิงดีชิงเด่นในพรรค การเข้าร่วมพรรคชาติสังคมของพรรคเสรีมนังคศิลาสร้างความไม่พอใจให้กับสมาชิกพรรคสหภูมิ เป็น อย่างมาก จนถึงกับมีการยื่นหนังสือประท้วงต่อจอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ แต่ไม่เป็นผล สมาชิกพรรค สหภูมียังได้แสดงท่าทีรังเกียจและดูถูกอดีตสมาชิกพรรคเสรีมนังคศิลาอย่างเห็นได้ชัด⁴⁷ ทั้งนี้เพราะ สมาชิกพรรคเสรีมนังคศิลา เคยเป็นพรรครัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามมาก่อน ในระหว่างการ หาเสียงเลือกตั้ง พ.ศ.2500 สมาชิกพรรคสหภูมิได้กล่าวโจมตีพรรคเสรีมนังคศิลาอย่างรุนแรง

⁴⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2500/กพ7 เรื่องคณะ ทหาร พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 22 ธันวาคม 2500.

⁴⁷ สยามรัฐ, 20 ธันวาคม 2500.

การกลับมาร่วมพรรคเดียวกันภายหลังการเลือกตั้ง จึงสร้างความไม่พอใจให้แก่สมาชิกพรรคสหภูมิ และทำให้ประชาชนขาดความศรัทธาต่อพรรคอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรียังทำให้ พรรคชาติสังคมแตกแยกมากยิ่งขึ้น เพราะสมาชิกพรรคสหภูมิถือว่าตนเป็นพรรคการเมืองของคณะ รัฐประหาร ดังนั้นพรรคสหภูมิจึงต้องได้รับส่วนแบ่งตำแหน่งรัฐมนตรีมากกว่าพรรคอื่น ๆ ที่เพิ่งเข้ามา ร่วมในพรรค สมาชิกพรรคสหภูมิถึงกับตั้งเงื่อนไขไม่ว่าให้แต่งตั้งรัฐมนตรีที่มาจากอดีตสมาชิกพรรค เสรีนิยมศิลา มิฉะนั้นสมาชิกพรรคสหภูมิจะลาออก⁴⁸ ในขณะที่สมาชิกพรรคเสรีนิยมศิลาต่างก็ ไม่พอใจที่ลูกพรรคได้เข้าร่วมคณะรัฐมนตรีเพียง 3 คน และต้องการให้ลูกพรรคได้เข้าร่วมคณะ รัฐมนตรีไม่น้อยพรรคสหภูมิ⁴⁹ แต่ด้วยอิทธิพลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้ในระยะแรกไม่มีใคร ก่อเหตุวุ่นวาย⁵⁰

หลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เดินทางไปรักษาตัวที่สหรัฐอเมริกาเพียง 3 วัน รัฐบาล พลโทถนอม กิตติขจรก็เผชิญกับวิกฤตการณ์การเมืองเป็นครั้งแรก คือ การลาออกของพระยาอรอด การิย์นิพนธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เนื่องจากไม่พอใจที่ถูกทหารบางคนกล่าวหาว่า เล่นพรรคเล่นพวกโดยเอาบุตรเขยของตนมาเป็นเลขาการรัฐมนตรี⁵¹ กรณีพระยาอรอดการิย์นิพนธ์ สืบเนื่องมาจาก การที่สมาชิกพรรคชาติสังคมได้เรียกร้องอภิสิทธิ์และผลประโยชน์ต่าง ๆ จากรัฐบาล เช่น ตำแหน่งสำคัญ ๆ ของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งอดีตสมาชิกพรรคเสรีนิยมศิลา แต่ทางพรรค ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของอดีตสมาชิกพรรคเสรีนิยมศิลาเหล่านั้นได้ ทำให้สมาชิกพรรค เสรีนิยมศิลาไม่พอใจและขู่ว่าจะไปร่วมพรรคอื่น⁵² พลโทถนอม กิตติขจรได้เสนอแนะต่อคณะรัฐมนตรีว่า

⁴⁸ สยามรัฐ, 25 มีนาคม 2501.

⁴⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/บ7/2501/บ 1.1 เรื่อง การวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการเมือง สยามรัฐ 9 มกราคม 2501.

⁵⁰ ทรายสัปดาห์, "บทวิจารณ์การเมือง" 31 มีนาคม 2501.

⁵¹ สยามรัฐ, 26 มกราคม 2501.

⁵² วิชัย สุวรรณรัตน์, "การปฏิวัติ, รัฐประหารและกบฏ ภายหลังการเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ.2475", ลัทธิการเมือง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2519).

ตำแหน่งเลขานุการรัฐมนตรีควรจะต้องตั้งจากบรรดาสมาชิกสภาประเภท 1 เพื่อเปิดโอกาสให้บรรดาสมาชิกสภา ได้ฝึกฝนตนเองและอยู่ใกล้ชิดกับฝ่ายบริหาร ทั้งยังเป็นการอุปมาเห็นจรางวัลแก่สมาชิกพรรคเหล่านี้ ปรากฏว่า พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ไม่ได้ยึดถือตามข้อเสนอแนะของนายกรัฐมนตรี แต่งตั้งลูกเขยของตนเป็นเลขานุการรัฐมนตรี ทำให้สมาชิกพรรคและคณะทหารไม่พอใจ จนเกิดการวิพากษ์วิจารณ์เป็นเหตุให้พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ลาออก

พลโทถนอม กิตติขจรยังต้องเผชิญการปัญหาการลาออกของสมาชิกพรรคสหภูมิ 26 คน และการคัดค้านจากสมาชิกพรรคคนที่ไม่พอใจกับการตั้งงบประมาณด้านการศึกษา และเพิ่มงบประมาณทางด้านการทหาร⁵³ รวมทั้งการบีบบังคับให้รัฐบาลออกกฎหมายระงับการใช้จ่ายเงินสำนักงานกบินแบ่งรัฐบาลไปในทางที่ไม่ถูกต้อง⁵⁴ ต่อมารัฐบาลได้อนุมัติให้สลากกินแบ่งรัฐบาลเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปสหรัฐอเมริกาของจอมพลสฤษดิ์ (หลังจากที่มีข่าวว่า สำนักงานแห่งนี้ได้จ่ายเงิน 3 ล้านบาทให้จอมพลสฤษดิ์ ธารวัชร เป็นค่ารักษาตัว) โดยไม่ต้องมีหลักฐานการจ่ายเงินและถือว่าเป็นงบเหมา⁵⁵ ทำให้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากหนังสือพิมพ์

การเลือกตั้งซ่อมในเขต 5 จังหวัดคือ พระนคร ธนบุรี กทม. ลพบุรี ร้อยเอ็ดและอุบลราชธานี ทำให้ฐานะรัฐบาลต้องสั่นคลอนไปอีก เพราะในจำนวน 26 ที่นั่ง พรรคประชาธิปัตย์ ได้ 13 ที่นั่ง พรรคชาติสังคมได้ 9 ที่นั่ง โดยเฉพาะในเขตพระนคร และธนบุรี พรรคชาติสังคมไม่ได้รับเลือกตั้งแม้แต่คนเดียว ซึ่งแสดงว่าพรรคชาติสังคมไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนเท่าที่ควร เนื่องจากพรรคชาติสังคมมีปัญหาเรื่องการแย่งชิงตำแหน่งรัฐมนตรี และความแตกแยกระหว่างอดีตสมาชิกพรรคเสรีนิยมคศิลาและพรรคสหภูมิมาโดยตลอด รวมทั้งการที่สมาชิกสภาประเภท 2 เข้ามาเป็นสมาชิกพรรคชาติสังคม ซึ่งผิดหลักการของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประเภท 2 ที่ต้องทำหน้าที่เป็น

⁵³ สยามรัฐ, 21 กุมภาพันธ์ 2501.

⁵⁴ สยามรัฐ, 18 มีนาคม 2501.

⁵⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 35/2501 วันที่ 26 พฤษภาคม 2501, เรื่อง อนุมัติจ่ายเงินได้สลากกินแบ่งบำรุงอาคารและสังคมสงเคราะห์.

ที่เลี้ยงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 1 และควรวางตัวเป็นกลางในทางการเมือง⁵⁶ ทำให้หนังสือพากันวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของพรรครัฐบาล จนเป็นเหตุให้พรรครัฐบาลไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนเท่าที่ควร

นอกจากนี้ประชาชนยังผิดหวังกับการเข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคชาติสังคม และไม่เห็นด้วยกับการตั้งพรรคชาติสังคม ประชาชนทั่วไปอยากให้ออมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ตัวเป็นกลางทางการเมือง และทำหน้าที่ที่เลี้ยงให้การสนับสนุนรัฐบาลที่ประชาชนเลือกเข้ามา ดังที่หนังสือพิมพ์ได้วิจารณ์ว่า

"...ความผิดหวังของประชาชนต่อคณะกรรมการเริ่มตั้งแต่จอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์จัดตั้งพรรคชาติสังคมขึ้น โดยรวบรวมสมาชิกจากพรรคสหภูมิและเสรีนิยมคศิลาเดิมเข้าด้วยกัน ประชาชนส่วนใหญ่พากันคัดค้าน ไม่อยากให้มีการตั้งทหารและข้าราชการประจำเข้าเล่นการเมือง นอกจากนั้นยังเห็นว่าเป็นการผิดค้ำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ นั่นคือ ส.ส. ประเภทที่ 2 หรือจะพูดให้ถูกก็คือคณะกรรมการควรวางตนเป็นอิสระ ไม่ควรที่จะสังกัดพรรคการเมืองหนึ่ง พรรคการเมืองใด..."⁵⁷

แต่จอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ก็ไม่สามารถลาออกจากการเป็นหัวหน้าพรรคชาติสังคมได้ เพราะตระหนักดีว่าจะทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลสั่นคลอนมากกว่าเดิม และเกิดการแตกแยกระหว่างสมาชิกพรรคมากยิ่งขึ้น เนื่องจากพรรคชาติสังคมก่อตั้งขึ้นและรวมตัวกันอยู่ได้เพราะจอมพลสฤษดิ์ อนุรักษ์ เพียงคนเดียว

ความปรารถนาของพรรคชาติสังคมสร้างความผิดหวังให้กับคณะกรรมการเป็นอย่างมาก จนถึงกับเรียกประชุมด่วนเพื่อหาวิธีว่า ทำไมพรรครัฐบาลจึงไม่ได้รับเลือกตั้งตามที่คาดไว้ ประกอบกับข่าวลือ

⁵⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ก/ป7/2501/บ 1.1 เรื่อง การวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการเมือง สยามรัฐ 12 กันยายน 2501.

⁵⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ก/ป7/2501/กท 1.3 เรื่อง คณะกรรมการ (ปีก 2) ชาวไทย 18 กันยายน 2501.

ว่านายทหารที่สนับสนุนกลุ่มชวยครุจะก่อการรัฐประหาร⁵⁸ เพื่อให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม และ พล.ต.เผ่า ศรียานนท์ กลับเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง เพื่อบรรเทาความวิตกกังวล ของคณะทหาร และผู้นำเห็นจางวัลให้กับนายทหารที่สนับสนุนรัฐบาลตั้งจะเห็นได้จาก การที่รัฐบาล พลโทถนอม กิตติขจรได้เลื่อนขึ้นนายทหารระดับนายพลจำนวน 56 นาย พล.อ.ท. เฉลิมเกียรติ วัฒนางกูร พล.อ.ท.บุญชู จันทรเบกษา เป็นพลอากาศเอก พล.ต.ประพันธ์ กุสพิจิตร, พล.ต. ประเสริฐ รุจิรวงศ์, พล.ต.กฤษ ภูมกันต์ เป็นพลโท เป็นต้น⁵⁹ และได้เลื่อนยศให้กับจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และพลโทถนอม กิตติขจร เป็นกรณีพิเศษ โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้รับ ยศจอมพลเรือ และจอมพลอากาศเพิ่ม ส่วนพลโทถนอม กิตติขจร เลื่อนยศเป็นพลเอก พลเรือเอก และพลอากาศเอก⁶⁰ และการโยกย้ายนายทหารที่ฝึกฝากลุ่มชวยราชครูออกจากฝ่ายคุมกำลังเป็น ประจำมาก ดังจะเห็นได้จากการย้าย พ.ท.หลวงละออภูมิลักษณ์ ไปประจำกรมเสนาธิการ กลาโหม พล.ต.ผ่อง บุญสม ผู้บัญชาการภาคทหารบกที่ 3 ไปเป็นปลัดบัญชา กองทัพบก พล.ต. ฉลอง อุชุกอมล เจ้ากรมกำลังพลทหารบก ไปเป็นเจ้ากรมแผนที่ทหารบก⁶¹ และแต่งตั้งนายทหาร ของคณะทหารเข้าประจำฝ่ายคุมกำลังเช่น พล.ต.ประพันธ์ กุสพิจิตร ผู้บัญชาการกองพลที่ 4 ไป เป็นแม่ทัพกองทัพบกที่ 3 พล.ต.วิชัย พงศ์อนันต์ พลธิการทหารบก ไปเป็นรองผู้บัญชาการกองทัพบก ภาคที่ 1 พลจัตวาทวิช เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา รองผู้บัญชาการกองพลทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยาน

⁵⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ก/ป7/2501/กท 1.3 เรื่อง คณะทหาร (ปีก 2) สยามนิกร 26 มีนาคม 2501.

⁵⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งที่ 18/2501 วันที่ 24 มีนาคม 2501 เรื่อง ขอพระราชทานเลื่อนยศนายทหารประจำปี 2501.

⁶⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งที่ 19/2501 วันที่ 31 มีนาคม 2501 เรื่อง ขอพระราชทานยศเป็นกรณีพิเศษ.

⁶¹ หนังสือกระทรวงกลาโหม, ด่วนมาก-ลับ ที่สร.1158/2501 เรื่องให้นายทหาร รับราชการและพ้นจากตำแหน่ง, ถึงนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 20 มกราคม 2501 กชช, (3) สร.0201. 2.1/50 เรื่องตั้งย้ายข้าราชการทหารกระทรวงกลาโหม (ตอน 3).

เป็นผู้บังคับบัญชาการกองพลทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยาน พลจัตวาถนอม ปัทมานนท์ รองเจ้ากรมยุทธการทหารบก เป็นเจ้ากรมยุทธการทหารบก เป็นต้น^{๕๒}

ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลสั้นคลอน กล่าวคือ ปัญหางบประมาณประจำปี พ.ศ. 2501 ซึ่งขาดดุลสะสมมาตั้งแต่รัฐบาลนายพจน์ สารสินมีจำนวนถึง 2,200 ล้านบาท ทำให้รัฐบาลพลเอกถนอม กิตติขจรพยายามแก้ไขปัญหาดูด้วยการขึ้นภาษาสินค้าต่าง ๆ ภายในประเทศ รัฐบาลได้ออกพระราชกำหนดปรับปรุงภาษีหลายฉบับในเดือนเมษายน 2501 และกู้เงินภายในประเทศมาใช้จ่ายเพื่อหารายรับรายจ่ายของรัฐบาลสมดุลกัน^{๕๓} การกระทำของรัฐบาลในครั้งนั้นสร้างความไม่พอใจให้กับประชาชนและวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐบาล เพราะราคาสินค้าต่าง ๆ ได้ถีบตัวสูงขึ้น ส่งผลกระทบต่อค่าครองชีพของประชาชนเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นการที่รัฐบาลลดจ่ายเงินเดือนช่วยเหลือที่เคยจ่ายเป็นประจำให้กับจังหวัดต่าง ๆ 70 จังหวัด^{๕๔} ทำให้ภาวะเศรษฐกิจทรุดหนักยิ่งขึ้น สมาชิกพรรคฝ่ายค้านได้ฉวยโอกาสกล่าวโจมตีรัฐบาลตลอดเวลา ยังผลให้รัฐบาลต้องผ่อนปรน โดยการแก้ไขรายการภาษีเสียใหม่ เช่น ยกเลิกภาษีน้ำมันปูนซีเมนต์ นม และสินค้าอื่น ๆ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชน^{๕๕} แต่สถานการณ์ก็ไม่ได้เบาบางลง การขาดดุลเป็นจำนวนมากเช่นนี้ ทำให้รัฐมนตรีบางคนเสนอให้นำรายได้ของสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลส่งคลังให้มากขึ้น ซึ่งแต่เดิมนั้นรายได้ของสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลมิได้นำเข้างบประมาณทั้งหมด โดยอ้างว่านำไปใช้จ่ายในกิจการสาธารณกุศลต่าง ๆ ปรากฏว่าพลเอกถนอม กิตติขจร เห็นชอบด้วย จึงได้นำรายได้ของสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลจำนวน 117 ล้านบาท

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๓} ดนัย ทองใหญ่, "ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501-2506)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 193.

^{๕๔} นรนิติ เศรษฐบุตร และโกสินทร์ วงศ์สุววัฒน์, เมืองไทยในระบบรัฐสภา, หน้า 223.

^{๕๕} สยามนิกร, 12 เมษายน 2501.

เข้าเป็นงบประมาณประจำปี 2502⁶⁶ ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างหนัก ในเรื่องการค้าเงินงานของสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล ขณะเดียวกันพรรคประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านและสมาชิกพรรคอิสระอื่น ๆ ได้เคลื่อนไหวที่จะยื่นญัตติขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล

นอกจากปัญหาความแตกแยกของสมาชิกพรรคชาติสังคม ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจแล้ว ปัญหากระแสการเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินนโยบายเป็นกลาง⁶⁷ ทัศนคติความสัมพันธ์กับจีนมากขึ้น⁶⁸ และได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและหนังสือพิมพ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การได้รับการสนับสนุนจากนายทิม ภูริพัฒน์ รัฐมนตรีพรรคชาติสังคม ได้เสนอให้ยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ และพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2484⁶⁹ ข้อเสนอดังกล่าวสร้างความลำบากใจให้กับ พล.อ. ถนอม กิตติขจรเป็นอย่างมาก เนื่องจากหนังสือพิมพ์ได้พากันสนับสนุนข้อเสนอของนายทิม ภูริพัฒน์ จอมพลถนอมจึงย้ายเบี่ยงว่า ให้เป็นหน้าที่ของรัฐสภาเป็นผู้พิจารณา⁷⁰ ประกอบกับการที่นักหนังสือพิมพ์ในขณะนั้นค่อนข้างจะมีอิสระในการเสนอข่าว จึงมีบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองสูง ทั้งการวิจารณ์บุคคลในคณะรัฐบาล" นโยบายของรัฐบาลจึงทำให้เสถียรภาพรัฐบาลสั่นคลอนมากขึ้นจนถึงขั้นปรับปรุงคณะรัฐมนตรี เมื่อมีการเสนอข่าวการคอร์รัปชันในหมู่ข้าราชการอย่างครึกโครมถึง 2 อาทิตย์ติดกัน เช่น กรณีเงินคลังหายจำนวน

⁶⁶ ภิรมย์ แสนอิสระ, "จอมพลสฤษดิ์ วนะรัชต์กับการปกครองในระบบรัฐสภา พ.ศ. 2501 - 2506," (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523), หน้า 184.

⁶⁷ ประจวบ ทองอุไร (ปลาทอง), พรรคการเมือง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2508) หน้า 135.

⁶⁸ สุวิมล รุ่งเจริญ, "บทบาทของนักหนังสือพิมพ์ในการเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. 2490 - 2501," หน้า 204.

⁶⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน. ก/ป7/2501/ป1.1 เรื่อง การวิพากษ์วิจารณ์การเมือง พิมพ์ไทย 9 มกราคม 2501.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, สยามรัฐ ฉบับวันที่ 9 มกราคม 2501.

2,400,000 บาท และกรณีเบี่ยงค้ำชาติถูกเช็คปลอม 13,000,000 บาท⁷¹ การทุจริตในกรณีน้ำตาล ตลอดจนการเสนอข่าวการใช้สิทธิพลของสมาชิกพรรคชาติสังคมในการจัดตั้งบริษัทเอกชนและดำเนินการอย่างมือกิลีธี การบีบบังคับซื้อหุ้นบริษัทที่มีกิจการมั่นคงต่าง ๆ การรับสัมปทานและการแย่งชิงตำแหน่งในองค์กรต่าง ๆ ของรัฐบาล⁷²

สถานการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้สร้างความสิ้นสะเทือนให้กับรัฐบาล จนคณะกรรมการต้องประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ที่ประชุมได้เสนอให้พลเอกถนอม กิตติขจรลาออกทั้งคณะหรือยุบสภา แต่พลเอกถนอม กิตติขจร ตัดสินใจดำเนินการปรับปรุงรัฐบาล⁷³ โดยการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนสำคัญ ๆ ของพรรคชาติสังคมเข้าร่วมคณะรัฐมนตรีจำนวน 5 คน แทนคนเก่าที่พ้นหน้าที่ไปคือ

1. นายสวัสดิ์ คำประกอบ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข แทน นายเจ๊ะ อับดุลลา หลังปูเต๊ะ
2. นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสหกรณ์ แทน นายอารีย์ ตันติเวชกุล
3. นายน้อม อุประมัย เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แทน นายทิม ภูริพัฒน์
4. หลวงอรรถพรพิศาล เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงยุติธรรม แทน พล.ต.อัมพร จินตกานนท์ ซึ่งย้ายไปอยู่กระทรวงการคลังแทน
5. นายปฐม โพธิ์แก้ว เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม แทน นายสงวน จันทรสาขา⁷⁴

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, ชาวไทย ฉบับวันที่ 11 มิถุนายน 2501.

⁷² เรื่องเดียวกัน, ชาวไทย ฉบับวันที่ 30 พฤษภาคม 2501.

⁷³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน, ก/ป7/2501/กท.1.3 เรื่อง คณะทหาร (ปีก 2), สยามรัฐ 18 เมษายน 2501.

⁷⁴ นรนิติ เศรษฐบุตร และโกสินทร์ วงศ์สุรวัฒน์, เมืองไทยในระบอบรัฐสภา, หน้า

6. พล.ต. อัมพร จินตกานนท์ ย้ายไปเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง แทน นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์

ภายหลังการปรับปรุงคณะรัฐมนตรี แทนที่จะทำให้บรรยากาศทางการเมืองดีขึ้นกลับ ตรงกันข้าม สมาชิกพรรคชาติสังคมนึกคิดว่าตนจะได้รับการแต่งตั้งแทนรัฐมนตรีที่พ้นตำแหน่ง แต่ไม่ ได้รับการแต่งตั้ง พวกกันไม่พอใจและขู่ว่าจะลาออกจากพรรคชาติสังคมน⁷⁵ ขณะเดียวกัน เกิดข่าวลือว่า อดีตสมาชิกพรรคเสรีนิยมคคילהเตรียมฟื้นฟูพรรค เพื่อให้การสนับสนุนจอมพล ป.พิบูลสงคราม และ ข่าวดังกล่าวความพยายามที่จะกลับเข้ามาในประเทศไทยของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และพล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์⁷⁶ จนทำให้พล.อ.อ. เฉลิมเกียรติ ต้องรีบเดินทางไปพบจอมพลสฤษดิ์ ณะรัชต์ที่สหรัฐอเมริกา เพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับสถานการณ์การเมืองที่เคยเกิดขึ้น พล.อ.อ. เฉลิมเกียรติก็ได้เดินทาง กลับมาพร้อมกับสาส์นถึงสมาชิกพรรคชาติสังคมน ขอร้องให้สนับสนุนรัฐบาลอย่างเข้มแข็งต่อไป⁷⁷ แต่สถานการณ์ก็ไม่ได้ดีขึ้น พรรคฝ่ายค้านได้เตรียมที่จะเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล ข่าวดังกล่าว ได้ทราบ ถึงจอมพลสฤษดิ์ ณะรัชต์ที่สหรัฐอเมริกา

ดังนั้นจอมพลสฤษดิ์ได้เดินทางกลับมาเมืองไทยอย่างเงียบ ๆ เป็นที่เข้าใจกันว่าการ เดินทางกลับของจอมพลสฤษดิ์ก็เพื่อยับยั้งการเปิดประชุมชกพองรัฐบาลและในที่สุดการเปิดชกพอง รัฐบาลก็ล้มเหลว แต่ถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วส่วนหนึ่งน่าจะได้มีการตกลงอะไรบางอย่างกับทาง สหรัฐอเมริกาเพราะเลขาธิการของพรรคชาติสังคมนได้กล่าวถึงสาเหตุการเดินทางกลับของจอมพล สฤษดิ์ว่า "เนื่องจากข่าวดังกล่าวการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีซึ่งทางสหรัฐอเมริกาสนใจเป็นพิเศษ จึงสนับสนุน และเร่งเร้าให้จอมพลสฤษดิ์กลับมาควบคุมสถานการณ์⁷⁸ และเราจะเห็นต่อมาว่า จอมพลสฤษดิ์ได้ เข้าเสนอต่อที่ประชุมพรรคชาติสังคมนว่าชื่อภาษาอังกฤษ (National Socialist Party) นั้น

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 233.

⁷⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน. ก/ป 7/ 2501/ บ.1.1 เรื่อง การวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการเมือง, ชาวไท 30 พฤศจิกายน 2501.

⁷⁷ สยามรัฐ ฉบับวันที่ 4 พฤษภาคม 2501.

⁷⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน ก/ป 7/2501/บ.1.2 เรื่อง พรรคการเมืองไทย, พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 22 พฤษภาคม 2501.

เป็นเหตุให้มีผู้เข้าใจเจตนาอันแท้จริงของพรรคผิดไป ที่ประชุมจึงได้ตกลงกันว่าไม่ต้องมีชื่อภาษาอังกฤษหรือภาษาอื่นใดทั้งสิ้น⁷⁹

การแก้ไขชื่อพรรคชาติสังคมนั้นมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการให้คำอธิบายนโยบายของพรรคชาติสังคมนั้นด้วย เดิมที นโยบายของพรรคได้ประกาศว่ามีนโยบาย "ชาตินิยม" และ "สังคมนิยม" อย่างละครึ่ง แต่การชี้แจงนโยบายของพรรคภายหลังที่ยกเลิกชื่อภาษาอังกฤษนี้ Socialist จะถูกอธิบายว่าเป็น โซเชียลเวลเฟร์ (Social Welfare) กล่าวคือหมายถึงประโยชน์สุขของสังคมนั้นหรือสวัสดิการสังคมนั้นซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐทุกรัฐจะต้องให้แก่สังคมนั้น⁸⁰ เราจะสังเกตว่าได้มีการอธิบายคำว่า "สังคมนิยม" ชัดเจนขึ้นกว่าในสมัยที่ตั้งพรรคหลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ก็กลับมาจากสหรัฐอเมริกา หลังจากที่ต้องประสบความล้มเหลวจากการขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา ดังนั้นนโยบาย "ชาตินิยม+สังคมนิยม" ในครั้งแรกของจอมพลสฤษดิ์จึงกลายเป็น "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์+ประโยชน์สุขของสังคมนั้น" และน่าจะเป็นจุดที่ทำให้สหรัฐอเมริกาหมดความคลางแคลงใจในตัวจอมพลสฤษดิ์

จึงอาจสรุปได้ว่า การกลับมาของจอมพลสฤษดิ์ ก็เพื่อข้ออ้างที่จะ "ควบคุมสถานการณ์" นับตั้งแต่บัดขบวนการเปิดอภิปรายซักฟอกรัฐบาล แก้ไขปัญหาการแยกตัวของสมาชิกพรรคชาติสังคมนั้นและปรับปรุงคณะรัฐมนตรี รวมถึงการเปลี่ยนชื่อพรรคชาติสังคมนั้น

หลังจากนั้น จอมพลสฤษดิ์ ก็ได้เดินทางกลับไปรักษาร่างกายอีกครั้งที่ลอนดอน สภาพการวุ่นวายทางการเมืองก็ได้เกิดขึ้นอีก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคชาติสังคมนั้นได้วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐบาลและการอ้างสิทธิดินแดนเหนือเขาพระวิหารของกัมพูชา ทำให้เกิดการชุมนุมแสดงความคิดเห็นต่อด้านที่หน้าสถานทูตกัมพูชา การประกาศของจอมพลประภาส จารุเสถียร (ยศ พล.อ. ในขณะนั้น) ที่ยอมมาให้เขาพระวิหารตกไปอยู่ในการครอบครองของเขมร ทำให้สถานการณ์วุ่นวายหนักขึ้น ขณะเดียวกันอดีตสมาชิกพรรคเสรีมนังคศิลาซึ่งสังกัดพรรคชาติสังคมนั้น ได้ลาออกจากพรรคชาติสังคมนั้น

⁷⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน ก/ป 7/2501/บ.6.7 เรื่อง จอมพลสฤษดิ์ก็กลับมาจากสหรัฐอเมริกา-ไปลอนดอน ชาวไทย ฉบับวันที่ 25 กรกฎาคม 2501.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 7 พฤษภาคม 2501.

เพื่อฟื้นฟูพระบรมนังคศิลาชั้นใหม่^๑ ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลพล.อ.ถนอม สั่นคลอนมากขึ้น ทางจอมพล ป.ก็ได้ให้สัมภาษณ์ข่าว แก่ผู้สื่อข่าว ยู พี เอ. ที่ญี่ปุ่นว่า จะกลับมาเมืองไทยอีก ถ้าพระบรมนังคศิลาจะฟื้นคืนชีพ^๒

ในที่สุด จอมพลสฤษดิ์ก็ได้เดินทางกลับมาประเทศไทยอย่างเงียบ ๆ ในวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ.2501 วันรุ่งขึ้นจอมพลถนอม (ยศพลเอกในขณะนั้น) ก็ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์จึงได้ทำการปฏิวัติ

การปฏิวัติ 20 ตุลาคม 2501

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ปัญหาความแตกแยกของพรรคชาติสังคม ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และการวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินนโยบายของรัฐบาล เป็นสาเหตุที่ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาล สั่นคลอน ตลอดจนการบริหารประเทศอย่างไม่เด็ดขาดของพลเอกถนอม กิตติขจร ยิ่งทำให้สถานการณ์ปั่นป่วนมากยิ่งขึ้น จนรัฐบาลไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ และเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การปฏิวัติ ดังที่จอมพล ป.พิบูลสงครามได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการปฏิวัติครั้งนี้กับผู้สื่อข่าว เอ.พี ในญี่ปุ่นว่า

"จอมพลสฤษดิ์ มีทางอย่างอื่นที่จะเลือกน้อยเหลือเกิน นอกจากเลือกเอาข้างการกระทำ การปฏิวัติโดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อเท่านั้น...ปฏิบัติการในจังหวัดซึ่งวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ กำลังถึงตัวทวีขึ้น และได้เกิดฝ่ายมีความเห็นทางการเมืองต่อต้านรัฐบาลเกี่ยวทั่วไป รัฐสภา ก็คัดค้านเขา และหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ค่ายซ้ายสุดไปจนค่ายขวาสุดก็วิพากษ์วิจารณ์รุนแรงทวีขึ้น... เนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์และก็มีมาพบการณ์ว่าเงินตราของประเทศกำลังตกอยู่ในภาวะยุ่งยาก

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน ก/ป 7/2501/บ.1.1 เรื่อง การวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการเมือง สยามรัฐ ฉบับวันที่ 12 กันยายน 2501.

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน ก/ป 7/2501/บ.1.2 เรื่อง ข่าวต่างประเทศเกี่ยวกับไทย สยามนิกร ฉบับวันที่ 15 กันยายน 2501.

เงินทุนสำรองของรัฐบาลเกือบจะหมดอยู่แล้ว ราคาเครื่องอุปโภคบริโภคก็ถีบตัวสูงขึ้น
ดังนั้นจึงต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๘๓}

สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ใช้เป็นข้ออ้างในการตัดสินใจ
ทำการอำนาจคือ ความพยายามในการกลับเข้ามามีอำนาจของฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม และ
พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ หลังจากต้องลี้ภัยออกไปอยู่ต่างประเทศเพราะการรัฐประหาร 16
กันยายน 2501 และได้พยายามที่จะกลับเข้ามามีอำนาจทางการเมืองตลอดเวลา โดยการก่อ
การรัฐประหาร แต่ความพยายามดังกล่าวไม่เป็นผลเนื่องจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ทำการ
ปลดและโยกย้ายนายทหารที่สนับสนุนบุคคลทั้งสองออกจากฝ่ายกุมกำลังเป็นจำนวนมาก และแต่งตั้ง
นายทหารฝ่ายตนเข้าดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในสามเหล่าทัพ ทำให้ฐานอำนาจทางทหารของ
จอมพล ป. พิบูลสงครามและพล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ อ่อนตัวลงจนไม่สามารถก่อการรัฐประหารได้
กลุ่มผู้สนับสนุนบุคคลทั้งสองจึงหันมาใช้ในการต่อสู้ทางรัฐสภาแทนโดยการก่อตั้งพรรคประชากรไทย
ซึ่งมีพ.ต. เฉลิม พงษ์สวัสดิ์อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นหัวหน้าพรรค^{๘๔}
(แต่เดิมพล.ต. เฉลิม พงษ์สวัสดิ์ ได้เข้าเป็นสมาชิกพรรคชาติสังคม ต่อมาได้ลาออก) และเข้าร่วม
กับพรรคประชาธิปัตย์ขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลพลเอกถนอม กิตติขจร^{๘๕} ทำให้จอมพล
ตัดสินใจทำการปฏิวัติภายใต้การสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา

ปัญหาแรกที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ต้องเผชิญภายหลังการปฏิวัติ 20 ตุลาคม 2501 ก็คือ
การสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง เนื่องจากการปฏิวัตินี้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ใช้
กำลังทหารเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลพลเอกถนอม กิตติขจร ซึ่งเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมาย

^{๘๓} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ก/ป 7/2501/ บ.21.4 เรื่อง การปฏิวัติของไทยใน
สายตาของชาวต่างประเทศ, สารเสรี 24 ตุลาคม 2501

^{๘๔} อุกฤษณ์ บัหมานนท์, "สหรัฐอเมริกากับนโยบายเศรษฐกิจไทย(1960 - 1970)",
หน้า 68.

^{๘๕} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ก/ป 7/2501/ เรื่อง คณะทหาร (ปีที่ 1) สยามรัฐ
18 เมษายน 2501.

ระยะเวลาที่การสอบสวนโดยไม่มีกำหนด และให้ยื่นศาลทหารเพื่อดำเนินคดี^{๘๙} ให้อำนาจหัวหน้าคณะปฏิวัติสามารถลงนามในคำสั่งประหารชีวิตผู้เห็นว่าทำความเดือดร้อนต่อประชาชนได้ทันที^{๙๐} และเพื่อรวมศูนย์อำนาจในการควบคุมกำลังจากหน่วยงานต่าง ๆ ให้เป็นเอกภาพขึ้นตรงต่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยระบุให้ "ผู้บังคับบัญชากำลังหน่วยงานต่าง ๆ ของประเทศ พึงและปฏิบัติตามคำสั่งของหัวหน้าคณะปฏิวัติแต่ผู้เดียว"^{๙๑}

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะล้มเลิกระบอบรัฐสภาและการเลือกตั้ง เพื่อป้องกันไม่ให้กลุ่มอำนาจอื่น ๆ สามารถก้าวเข้าสู่อำนาจรัฐด้วยวิถีทางรัฐสภา จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงได้ยกเลิกพระราชบัญญัติพรรคการเมือง และรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม 2495 ทำให้พรรคการเมืองและสมาชิกสภาของสภาผู้แทนราษฎรสิ้นสุดลง^{๙๒}

ความมุ่งหวังประการหนึ่งของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็คือ ความต้องการที่จะปกครองโดยไม่มีผู้ใดคัดค้านนโยบายของตน ดังนั้นจึงได้มีการใช้อำนาจเผด็จการกับฝ่ายค้านเต็มที่โดยหลังยึดอำนาจเพียง 1 วัน ได้มีการตรวจค้นโรงพิมพ์และบริษัทการพิมพ์ไม่ต่ำกว่า 50 แห่ง และติดตามด้วยการสั่งปิดหนังสือพิมพ์สำคัญ ๆ หมดแทบทุกฉบับ การออกประกาศควบคุมหนังสือพิมพ์ และตั้งกรรมการควบคุมการตรวจข่าว^{๙๓} นอกจากนี้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ใช้ข้ออ้างเรื่องคอมมิวนิสต์

^{๘๙}"ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 12" ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่มที่ 75 ตอนที่ 84 ลงวันที่ 22 ตุลาคม 2501.

^{๙๐}"ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 24" ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่มที่ 75 ตอนที่ 81 ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2501.

^{๙๑}"ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 1" ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่มที่ 75 ตอนที่ 81 ลงวันที่ 20 ตุลาคม 2501.

^{๙๒}"ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 8" ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่มที่ 75 ตอนที่ 83 ลงวันที่ 21 ตุลาคม 2501.

^{๙๓}สุริมล รุ่งเจริญ, "บทบาทของนักหนังสือพิมพ์ในการเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. 2490-2501," หน้า 209 - 210.

ในการกวาดล้างศัตรูทางการเมือง และผู้ต่อต้านรัฐบาลตั้งจะเห็นได้จากการจับกุมพนักงานสื่อพิมพ์ นักการเมืองฝ่ายค้าน ผู้นำกรรมกรและประชาชนเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น นายสังข์ พัดโนทัย นายเปลื้อง วรณศิริ นายอุทธรณ์ ผลกุล นายสนิท เอกชัย นายสวัสดิ์ ตัดทสุทธิ จิตรภูมิศักดิ์ ประวุฒิ ศรีมันตะ นายสุธี คุปตารักษ์^{๙๔} ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ที่มีแนวความคิดเห็นต่อต้านสหรัฐอเมริกา ทั้งสิ้น นักการเมืองฝ่ายสังคมนิยม เช่น นายเทพ โชตบุชติ นายแคล้ว นรปิติ นายพรชัย แสงซีจจ ฯลฯ กรณี พล.ร.ต.ทหาร บำหิรัญ อดีตผู้นำกบฏแมนฮัตตัน รวมไปถึงการจับกุมผู้นำกรรมกรหลายคน เช่น นายประกอบ โดลักษณะล้ำประเสริฐ นายบำ ปลิ้มจิต นายวิศิษฐ์ ศรีพิทรา นายจำนงค์ หนูทอง และจำนงค์ นาคฤทธิ์^{๙๕} การจับกุมในครั้งนี้เป็นการปราบปรามขบวนการต่อต้านสหรัฐอเมริกา และหยุดยั้งการเติบโตของแนวความคิดสังคมนิยมที่มีอยู่ในขณะนั้น ยิ่งไปกว่านั้นเพื่อเป็นการถอนรากถอนโคนประชาธิปไตย และสร้างระบบราชการให้แข็งแกร่งรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางให้มากที่สุด คณะปฏิวัติจึงกำหนดให้นายกเทศมนตรี คณะเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาล มาจากการแต่งตั้งของผู้ว่าราชการจังหวัด^{๙๖} ซึ่งแต่เดิมตำแหน่งเหล่านี้มาจากการเลือกตั้ง

นอกจากนั้น จอมพลสฤษดิ์ยังได้ประกาศยุบสหภาพแรงงานและสหพันธ์ของผู้ใช้แรงงาน อันเป็นการทำลายพลังของกรรมกรผู้ใช้แรงงาน รวมทั้งยกเลิกพระราชบัญญัติแรงงาน 2499^{๙๗} เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการนัดหยุดงาน อันจะส่งผลกระทบต่อนโยบายการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งจะนำมาใช้ในเวลาต่อมา

^{๙๔} ทองใบ ทองเปาด์, คอมมิวนิสต์ลาดยาว (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2517), หน้า 321.

^{๙๕} สยามรัฐ, ฉบับวันที่ 25 ตุลาคม 2501.

^{๙๖} ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 40 "ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่มที่ 70 ตอนที่ 3 ลงวันที่ 6 มกราคม 2501.

^{๙๗} "ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 19" ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่มที่ 75 ตอนที่ 8 ลงวันที่ 31 ตุลาคม 2501.

จอมพลสฤษดิ์ยังได้ใช้อำนาจนิติบัญญัติปรับปรุงสวัสดิการและรักษาสวัสดิภาพของประชาชน ด้วยการลดค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลภาคอัตรา ลดค่าโดยสารประจำทางในแก่นักเรียนงดเก็บค่าโดยสารประจำทางแก่นักขสาม เณรและบุรุษไปรษณีย์ในเครื่องบิน ลดและยกเลิกค่าธรรมเนียมบางอย่างที่เกิดขึ้นอยู่ตามกฎหมายและเทศบัญญัติลง ตลอดจนประกาศห้ามกักตุนและขึ้นราคาสินค้าให้กองทัพเรือจับปลาทะเลมาจำหน่ายให้กับประชาชนในราคาถูก รวมทั้งขายข้าวสารในราคาถูก^{๑๘} เป็นต้น จอมพลสฤษดิ์ยังได้ใช้อำนาจนิติบัญญัติปราบปรามอันตรายอย่างเด็ดขาด ห้ามการสูบบุหรี่และค้าฝิ่น^{๑๙} ตลอดจนสั่งประหารชีวิตผู้ที่เห็นว่ายังความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนในทันที เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า อำนาจนิติบัญญัติสามารถนำความผาสุกมาสู่ประชาชนและขจัดความเดือดร้อนของประชาชน เป็นการสร้างความชื่นชมในหมู่ประชาชน

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในครั้งนี้ นับว่าแตกต่างจากการรัฐประหารในอดีตที่ผ่านมา กล่าวคือ เมื่อคณะนิติบัญญัติสามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองไว้ได้โดยเรียบร้อยแล้ว แทนที่จะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ หรือมีกฎหมายจัดการปกครองเพื่อจัดตั้งคณะบริหารประเทศ คณะนิติบัญญัติกลับทำหน้าที่รับผิดชอบการบริหารประเทศเสียเอง และข้าราชการประจำเข้ามามีบทบาทในทางการเมือง ดังประกาศคณะนิติบัญญัติฉบับที่ 3 ความว่า

"...4. คณะนิติบัญญัติจะได้รับการบริหารประเทศ โดยมีกองบัญชาการนิติบัญญัติซึ่งจะมีจอมพลสฤษดิ์ ฐานะรัชต์เป็นหัวหน้าคณะนิติบัญญัติในนามของปวงชนชาวไทย เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด รักษาสถานการณ์ทั่วราชอาณาจักร ทั้งนี้จนกว่าจะได้ตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่

5. ให้ปลัดกระทรวงทุกกระทรวงรักษาการณ์ในหน้าที่และบรรดาอำนาจที่กฎหมายได้บัญญัติไว้ว่าเป็นอำนาจของรัฐมนตรี ให้เป็นอำนาจของปลัดกระทรวง การปฏิบัติงานให้ขึ้นตรงต่อหัวหน้าคณะนิติบัญญัติ ราชการใด ๆ เป็นงานปกติให้ปลัดกระทรวงสั่งทำไปตามระเบียบ

^{๑๘} ภิรมย์ แสณอิสระ, "จอมพลสฤษดิ์ ฐานะรัชต์กับการปกครองในระบบรัฐสภา (พ.ศ. 2501 - 2506)", หน้า 243.

^{๑๙} "ประกาศคณะนิติบัญญัติฉบับที่ 37" ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่มที่ 75 ตอนที่ 84 ลงวันที่ 9 ธันวาคม 2501.

ที่เคยปฏิบัติมา ส่วนเรื่องที่เป็นปัญหาและมีข้อผูกพัน ถ้าเป็นเรื่องด่วนให้ปลัดกระทรวงเสนอขอความวินิจฉัยต่อหัวหน้าคณะปฏิวัติ โดยผ่านทางหัวหน้ากองอำนาจการ สำหรับราชการทหารให้ผ่านทางหัวหน้ากองอำนาจการฝ่ายทหาร สำหรับข้าราชการพลเรือนให้ผ่านทางหัวหน้ากองอำนาจการฝ่ายพลเรือน..."¹⁰⁰

ในระหว่างนี้ กองบัญชาการคณะปฏิวัติจึงทำหน้าที่ควบคุม และบริหารกลไกรัฐต่าง ๆ แทนคณะรัฐมนตรีที่ถูกยกเลิกไป ประเทศไทยจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองแบบเผด็จการทหาร ของคณะปฏิวัติ ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยปราศจากรัฐธรรมนูญเป็นเวลานานถึง 3 เดือนเศษ ในระหว่างนั้น คณะปฏิวัติก็ได้เตรียมการทางด้านต่าง ๆ เพื่อรองรับ "ระบบปฏิวัติ" ในเวลาต่อมา

จะเห็นได้ว่า แม้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จะไม่ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่จากบทบาททางการเมืองที่ปรากฏ เราจะพบว่า จอมพลสฤษดิ์ได้อำศัยระยะเวลาในช่วง พ.ศ. 2500 - 2501 สร้างชื่อเสียงและบารมีของตน เพื่อเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองให้เข้มแข็งและมั่นคง ดังนั้น เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำการปฏิวัติใน พ.ศ. 2501 อำนาจของจอมพลสฤษดิ์เริ่มมั่นคงและเด็ดขาดมากขึ้นตามลำดับ อันเป็นผลมาจากกระบวนการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์

¹⁰⁰"ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 3" ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่มที่ 75
ตอนที่ 81 ลงวันที่ 20 ตุลาคม 2501